

REMEI ARNAUS I MORRAL

Amor a la relació i a la llibertat

El naixement de l'escriptura...

El naixement d'aquest text és fruit de la relació de disparitat. De fet, cada naixement té el seu origen en una relació concreta i la sosté una relació de disparitat i d'autoritat. He escrit aquest text perquè Milagros Rivera m'ho va suggerir, quan les dones de la permanent de Duoda havíem escollit el títol per aquest seminari. De fet jo mateixa vaig comentar-los el desig de continuar parlant de l'autoritat femenina tal com algunes dones van suggerir després del seminari de l'any passat.

La Milagros, amb el seu oferiment i per la confiança que li tinc, em va autoritzar a dir, des de mi, el sentit que jo dono a les relacions de disparitat com a mediació per fer realitat el desig de ser. Quan et deixes guiar per una altra dona més gran en qui confies, pots donar lloc al desig i fer-lo real i concret. Puc escriure aquest text, doncs, i m'agrada dir-ho, perquè és fruit de l'amor a la relació i, també, de la força de la relació de dones que m'han precedit i que han significat abans la recerca i les paraules per dotar de sentit lliure el cos femení. Vull expressar aquest agraïment gran, a la relació política d'entre dones que ha creat un pensament tant fecund i una pràctica política que ha generat i ha fet circular més llibertat femenina. Sobretot em refereixo al feminisme de la diferència sexual dels últims trenta anys, desplegat fonamentalment a Itàlia i més tard, també a Catalunya –jo ho visc

especialment a Duoda- i a Espanya,¹ a la Fundación Entredós de Madrid i Sofías –Relacions d'autoritat a l'educació-. Aquesta pràctica política connecta, per mi, amb un desig profund d'entendre el sentit del meu lloc en el món cada vegada amb més llibertat. El fet que estiguem avui aquí la Diana Sartori, la Donatella Franchi i jo amb totes i tots vosaltres és fruit de tota la geneologia de dones anteriors que han generat autoritat en les seves relacions de disparitat. També els agraïxo que hagin acceptat estar presents amb nosaltres a aquest seminari perquè de segur que les seves paraules ens ajudaran a obrir nous camins de sentit a la relació entre dones.

Des del moment de la meva acceptació de fer la ponència, en el meu sí comença un procés de recerca que es va desplegant gràcies a una actitud de disponibilitat a deixar-me donar per la meva pròpia experiència i pel propi procés de creació. És l'amor el que obre la disponibilitat que fa possible l'obertura del camí de la creació i en possibilita un naixement. Un naixement que, com deia, sempre és en relació; en relació a qui t'oferix la possibilitat i t'ho proposa; en relació entre el si i si d'una mateixa; en relació a l'experiència de relacions; en relació a qui ha llegit el text i m'ha ajudat a recrear-lo,² en relació a qui escoltarà, com avui vosaltres, el text o el llegirà una vegada publicat.

Per desplegar aquest procés de creació em baso en la pròpia experiència relacional, en el propi origen i llegat, en el plaer de la relació a dues; en els dubtes, neguits i interrogants de les relacions de disparitat entre dones; en el que encara intueixo i no sé dir però que em guia en la recerca de fer més expressable la diferència femenina lliure. També em deixo guiar pel que sento a dins les meves entranyes que connecta de manera molt primària amb el desig corporal tantes vegades no escoltat, neutralitzat... Em deixo guiar, també, pel plaer i la felicitat que sento en la relació amb una altra dona o el neguit que em provoca aquesta relació i en posar nom a aquests sentiments puc trobar sentit a la meva experiència i comprendre més qui sóc en relació a una altra.

Em baso també en la lectura de llibres que m'impulsen a pensar més

enllà del que he pensat fins ara. Escollo aquells que són referents, que respecto i amb els quals m'obro a una relació de disparitat, reconeixent a l'autora un més de sentit de llibertat femenina que em porta a atorgar sentit a la meva experiència i m'ajuda que pugui ser dita. Em deixo guiar per l'amor a les obres que m'han assenyalat un camí de recerca a partir de mi. En aquesta ocasió sabia que havia de rellegir "No creas tener derechos" de la llibreria de dones de Milà; "La política del deseo" de Lia Cigarini; "Mujeres en relación" i altres escrits de Milagros Rivera, entre d'altres. I també, com sempre, busco la companyia de Maria Zambrano o Simone Weil que m'ajuden a escoltar la intuïció que obre el camí del pensar amb amor a sí, fonamental per a què el desig sigui escoltat, localitzat internament i es pugui desplegar a fora d'una manera concreta, sense perdre un sentit de la transcendència.

La relació de disparitat, una necessitat de col·locació simbòlica

He après que entre la realitat i el desig se'm fa necessària la mediació d'una dona amb sentit lliure de la seva diferència sexual. Així ho vaig explicar a la trobada de Sofías a Madrid aportant la meva recepta de relació; recepta que no significa còpia sinó, en el sentit que li dona Ana Mañeru,³ reconeixement d'autoritat a una dona que sents dispar a tu i per això agafes d'ella el que et sembla significatiu per actuar amb més llibertat femenina. Cada vegada se'm fa més evident i potent el que diuen les autores de la llibreria de dones de Milà⁴ en el seu llibre "No creas tener derechos": *"En las sociedades de la emancipación se han ampliado los límites impuestos a los deseos femeninos, pero no se ha incrementado la energía necesaria para hacerlos realidad. Incluso en las sociedades de la emancipación se actúa contra la matriz de la fuerza de la mujer, borrando los hechos del pasado con las razones del presente. (...) I també afegeixen: Tener interlocutoras magistrales es más importante que tener derechos reconocidos. Una interlocutora es necesaria si una quiere articular la vida propia en un proyecto de libertad y darse con ello razón del propio ser mujer. La mente de la mujer sin adscripción simbólica tiene miedo. Se encuentra expuesta a*

hechos imprevisibles, todo le sucede de fuera a dentro. No son las leyes ni tampoco los derechos lo que dará a una mujer la seguridad que le falta. Una mujer sólo puede adquirir la inviolabilidad con una existencia proyectada a partir de sí misma y garantizada por una sociedad femenina.

La consciència d'aquest aprenentatge, la necessitat d'una societat femenina, la vaig experimentar quan vaig entrar a la Universitat a treballar. Em sentia emancipada i satisfeta d'haver aconseguit aquesta feina que estimo i faig de gust; ara sé que, també, és per gust i amor a la relació. Ja havia experimentat abans el plaer de la relació a l'educació i la seva potencialitat quan vaig començar a donar classes de català a persones adultes on sobretot eren dones amb qui vaig establir relacions fecundes. A la Universitat em sentia –i em sento moltes vegades– aliena i estranya a molts plantejaments institucionals, quan en lloc d'acollir la riquesa viva i humana ajudant-la a fructificar, els qui la dirigeixen prefereixen la regulació de les relacions amb normes cada vegada més estretes. Això, em sap greu dir-ho, fa morir cada dia una mica la Universitat i escampa la misèria humana. Així més d'un cop, tant jo com l'Elisa Varela ho hem expressat al vicerector o als directors de departament.

De seguida, que vaig entrar a la universitat, deia, vaig buscar, intuïtivament, relació amb algunes dones que, el seu fer i estar, em donàvem confiança per mediar en aquesta realitat i m'ajudaven a no confondre'm. Confiança que em donaven pel seu respecte cap a les dones, per la seva cordialitat i pels plantejaments pedagògics que vivia propers als meus. Ara sé que no en diria "plantejament", sinó més aviat una mirada a l'educació des d'una fidelitat al ser dona; una mirada que escolta el propi desig de com voler estar a l'aula, a la universitat. Vaig fer amistat amb la Núria Pérez de Lara primer amb qui sentia una relació de confiança i de disparitat; amb qui podia trobar una mesura sensata per entrar a l'aula amb tots els meus sabers relacionals de dona. Recordo que un amic que tenia a la Generalitat amb qui compartia la formació de professorat per a persones adultes, em deia que no em veia a la

Universitat perquè m'agradava la relació i hi posava molt de mi en les relacions d'intercanvi que tenia. Ell em recordava que a la universitat és més important el discurs que la relació. Ho dic perquè tot i no fent-li cas, a voltes m'envaïa un sentiment d'insuficiència i de carència fins que no he après a desplaçar la mesura de l'home com a referent; Una altra cosa diferent és mantenir-hi relacions de diferència on la disparitat amb ells no ofega, sinó que pot ser fructífera.

La relació amb la Núria Pérez de Lara va ser important perquè ella em va ensenyar, amb el seu reconeixement d'autoritat al meu treball, quan va estar en el meu tribunal de tesis, que una dona podia públicament reconèixer a una altra dona sense cancel·lar-la, ni debilitar-la, ni empetir-la. Em va fer feliç. Parlava, sense oblidar que era una dona, a una altra dona, fent-se portadora del seu origen i de la seva llengua materna, i per això ho podia reconèixer i valorar-ho en el meu treball.

Amb ella i amb altres, i també després amb l'Asún López, la Marta Caramés i l'Anna Gómez que formen la part més quotidiana d'aquesta comunitat femenina són amb qui he pogut anar articulant els nostres projectes i desitjos, recolzant-nos i aconsellant-nos. He anat aprenent com es poden concretar els desitjos i fer-los realitat amb el que he après de cada una d'elles per la relació de disparitat que hi mantinc. La Marta m'ensenyava, amb el seu sentit de percebre el temps i l'espera, com la relació educativa fructifica amb empatia i senzillesa. L'Anna, amb el seu saber interrogar-se pel sentit de la veritat del que fa, em retorna a mirar la meua veritat i a preguntar-me per l'origen del meu desig que neix de dins de les entranyes. Amb l'Asun compartim moltes vegades la importància de l'amor al sentit que sustenta el nostre actuar i la pau que ens genera, o la inquietud i el desordre quan perdem el centre d'aquest sentit. Elles entren simbòlicament amb mi a l'aula. Elles m'ajuden a fer-me realitat; ens fem realitat creant una manera d'estar a la Universitat més enllà del que ens ve donat i pensat. Així em faig realitat en descobrir-me essent fidel a mi mateixa. María Zambrano⁵ escriu: ... *la realidad es en principio el lugar donde los seres se encuentran porque se descubren al entrar en él. El lugar que pone*

inexorablemente a los seres al descubierto. Aquest descobrir-me en entrar a la Universitat em va fer palès la necessitat d'una societat femenina que a poc a poc s'ampliava a mesura que m'implicava amb una pràctica política de la relació entre dones, fonamentalment a Duoda. Sobretot amb la Milagros Rivera i amb l'Elisa Varela tinc també la mediació, el mirall on reconec i sobretot em reconec, mediant entre mi i allò altre de mi.⁶ Ho dic en el sentit que m'ha suggerit Clara Jourdan⁷ quan escriu: *No es un identificarse con la mujer que te ofrece palabras para tu experiencia o en cuya experiencia te reconoces tú, sino percibirse reconocida, y entonces existir con sentido.*

Aquest existir amb sentit el construeixo també amb les relacions de dones d'Entredós, amb Sofias i amb les amigues amb qui comparteixo, amb estima, el sentit de la nostra relació amb l'educació i amb la vida en general. Ara sé que el que buscava i estic trobant és **una inscripció simbòlica femenina lliure**, que no cancel·la ni neutralitza la diferència que aportem les dones al món, i que em dóna força i em sosté a la Universitat —i també a fora—. És la força que m'autoritza la manera d'estar i fer a l'aula; la manera d'acollir l'alumnat; la manera d'orientar la recerca i fer-la; la manera d'estar al departament... És a dir, m'autoritza la manera d'estar i de fer que porta la vida al treball, perquè tal com dèiem en el seminari de l'any passat,⁸ per a moltes dones, no són dues coses separades.

M'agrada molt el que planteja Diana Sartori⁹ sobre la relació que vincula amb el fer; es planteja la importància del que sosté l'actuar quan es pregunta *Ma chi te lo fa fare?* I ella diu que la substància està en el fet que indica que la qüestió del *sentit* cal plantejar-la juntament amb la de les *relacions*, i juntament amb la de l'*autoritat* que autoritza a fer. Per a mi, l'autoritat que sosté el fer mitjançant la relació de disparitat entre dones obre un doble tall a la realitat que també sempre és dispar a nosaltres. Per una part perquè ens fem realitat fent lloc al nostre desig i realitzant-lo. I per una altra part, perquè il·lumina un nou sentit de llibertat, una llibertat que neix de la mà de la relació i desplaça la idea de l'alliberament d'un vincle de dependència. Aquesta llibertat, la trobo

com us dic en la relació entre-dones, i també la desitjo amb els homes disponibles a deixar-se donar per la relació de disparitat. Com diu Milagros Rivera¹⁰ és una forma d'entendre la llibertat diferent i civilitzadora que, al llarg de la història, la majoria de les dones han practicat; perquè una dona sap i sent que l'amor a si, no vol separar-lo de l'amor a allò altre de sí. Aquest pensament i pràctica política de la llibertat relacional està desenvolupada en molts articles de la revista *DUODA*, però en tres monogràfics fonamentalment i que porten per títol: *El perill i el privilegi de l'obertura femenina a allò altre*; *Els diàlegs amb la mare*; i l'últim que acaba de sortir de la *Llibertat en relació*.

Explico aquestes experiències **de relacions de disparitat** sobretot a la Universitat perquè és quan vaig captar-ne la potencialitat simbòlica -dic simbòlica perquè en transcendia, seguint el que diu Lia Cigarini,¹¹ tant l'ordre de l'experiència concreta, com l'ordre del pensament; perquè en captava el sentit, el sentit que atorga significat al propi ser dona-. Per a Milagros Rivera¹² aquesta idea de Lia Cigarini, *"dejaba en descrédito, reubicándolo en su parcialidad, siglos y toneladas de racionalismo; valiosísimo como pensamiento sistemático pero levitador. Levitador por desarraigo de la necesidad primera, la necesidad de decir y decirse en libertad (...) la gama de relaciones que esta necesidad humana primera despliega y va desplegando a lo largo de cada vida. Relaciones que son de disparidad, que son previas a lo colectivo y que conviven a su lado y más allá: son previas y están relacionadas con lo colectivo pero no son ni inferiores ni superiores a lo colectivo porque prescinden de la jerarquía.*

Buscava, doncs, unes relacions concretes la força i l'energia de les quals ja havia experimentat també entre amigues i companyes amb qui buscava mesura en diferents situacions en què la vida et presenta. Però alhora, amb la pràctica política de les dones he pogut anar més enllà: posar nom i origen a la inscripció simbòlica que anava buscant i m'ha retornat a l'arrel. Una inscripció simbòlica que em recordés que aquelles relacions no sorgien per casualitat i del no-res, sinó que la vivència de les quals m'havia acompanyat vitalment sempre, encara

que durant algun temps les hagués ignorat, i que poc a poc he après a nombrar, a significar i a col·locar.

La relació de disparitat: Significar l'experiència de relació entre dones.

En l'experiència d'una dona, la gamma de relacions entre-dones té una qualitat i unes característiques diferents a les dels homes. I això ens acompanya d'una manera molt viva en la infantesa. De nenes, per semblança sexual amb la mare, amb l'àvia, les prenem com a relacions més significatives i aprenem d'elles aquesta diferència ja que la sentim inscrita al propi cos. Un aprenentatge que de més grans continuem, com he dit, desplegant en les relacions d'amistat entre-dones.

Sóc filla d'una mare que va tenir tres filles, i ella era filla d'una mare que va tenir tres filles. La mare, en ser la gran vivia a la casa materna, i dic materna no només per fer visible el meu reconeixement d'autoritat a l'àvia, sinó també perquè el nom de la casa de la meva mare es coneix amb el nom de la meva àvia: Providència, un nom ben gran, un nom amb què podria ser abadessa. A casa, sempre hi he viscut una presència molt forta de les dones: eren les organitzadores de la seva feina i sovint de la dels homes. L'avi i el meu pare hi tenien un lloc discret i estaven molt més temps a fora de casa. Les decisions bàsicament les prenién elles i sobretot l'àvia. De petita he viscut envoltada de dones; a part de l'àvia i la mare, la casa era oberta a les tietes, cosines, cunyades, nebodes, nétes, veïnes... Les dones venien a casa no per una visita de cortesia, unes i altres venien, majoritàriament, pel gust d'estar en relació i gaudien d'una relació *sense fi* com les anomena Milagros Rivera. Sense fi perquè no s'acaben i sense fi perquè no tenen un fi concret en si mateix. Això es notava, perquè es veien felices. També venien per demanar-se consells relacionats sobretot amb la cura del cos, i de les filles i fills. Les dones eren les mediadores entre les famílies per demanar-se ajuda pel treball del camp. També s'ajudaven en els parts i en les malalties. Recordo sobretot quan la meva àvia

anava a vetllar dones molt malaltes -veïnes i familiars- o les ajudava en les tasques de la casa quan calia. S'acompanyaven en el dolor i en el patiment que cada una atravesava en la seva vida, acollint-ho. Escrivint tot això em ve la imatge de la meua àvia com la d'una dona a qui li reconeixien autoritat -i també poder- tant a casa com a fora de casa. I amb ella recordo les paraules de Lia Cigarini¹³ quan diu: *"En la vida cotidiana, una mujer toma mucho de otras mujeres y, también, les da mucho a otras mujeres. Simpatía, solidaridad, compañía, consuelo. Era un bien que nos ha ayudado a sobrevivir"*.

Explico tot això, perquè us vull dir que he vist i he viscut d'una manera molt viva, suposo que més o menys com la majoria -cadascuna en les seves circumstàncies i complexitat-, tota aquesta gamma de relacions que Milagros Rivera, expressa com he dit, com a necessitat humana primera i que es va desplegant al llarg de cada vida, **relacions que són de disparitat**, que són sempre a dues. Amb cada dona, la meua àvia i la meua mare hi establia una relació diferent, com diferent era la relació que tenien elles amb mi i amb les meves germanes. **Les relacions de disparitat** neixen i es despleguen a cada casa, perquè és on neix la criatura de cada mare -amb més o menys companyia del pare- i l'acull de manera concreta establint-hi la primera relació de disparitat mediada per l'amor que la sustenta.

Ara puc dir, perquè m'ho ha ensenyat a reconèixer, com he dit, la política del simbòlic de les dones, que d'aquestes primeres relacions he après unes qualitats fonamentals per a la relació humana: la disponibilitat a deixar-se donar i afectar per l'altra-altre i allò que és altre i així acollir-ho -com la malaltia, l'escassetat, la mort...-; la confiança i el suport entre dones; un sentit de la disparitat i de l'autoritat entre dones; l'amor a la relació perquè sí; i un sentit de la generositat i de la gratitud. Qualitats de la relació que es donaven en concret, d'una manera viva i no en abstracte. La relació no obeïa a cap pla, ni estratègia, sinó que crec, que la guiava un sentit d'amor per la relació mateixa i per la necessitat de l'altra. **Una relació que reconec vertadera i sincera perquè el seu sentit neix de la mà de la pròpia experiència primera**

d'amor a la relació, la relació de la tendresa profunda —com diu Núria Pérez de Lara¹⁴ nombrant a María Zambrano— que sap i que neix en cada mare —fins i tot essent-ho en contra de la seva voluntat— en presència de la seva criatura. Vaig aprendre, també, a parlar la meua llengua materna que acompanyava aquest sentit de la vida que es dona en relació i que la civilitza dotant-la d'un ordre simbòlic com diu Luisa Muraro.¹⁵ Vaig aprendre en aquestes primeres relacions un ordre simbòlic que m'ordena, si em deixo, en les meves relacions posteriors podent-ne captar el seu sentit de veracitat i de plaer. M'indica un sentit de relació amb el món en fer circular aquestes formes d'arrel femenina, aquesta riquesa humana que es quedava en les relacions privades entre-dones i que ara estem traduint com diu Lia Cigarini en *formas sociales visibles, y fecundas para todo el cuerpo social*.

En aquest procés de recerca que he emprès, m'he fet més conscient que la pràctica de la relació és una part fonamental de la tradició històrica femenina, i fa possible la realització del propi desig. Molt del desig femení lliure no està nomenat, reconeixent-lo podem donar nom també a la pràctica de relació que fa possible que el desig d'una dona es desplegui sense tenir la necessitat d'homologar-se amb l'altre sexe i necessitar vànament el seu reconeixement. La pràctica política de la disparitat necessita de la figura de l'autoritat, comporta reconeixement d'autoritat a qui sustenta el desig d'una dona. La paraula autoritat ve del llatí *augere* que significa créixer. És diferent a la figura del poder perquè atén, com diu Milagros Rivera, *al desig de cada ésser humà d'existir i de conviure en el món*. No és una relació de poder perquè no és instrumental per aconseguir, conservar o posseir quelcom. Les relacions d'autoritat es donen només quan lliurement es reconeix l'autoritat i es fa circular com una relació gratuïta i amorosa, com ens ensenya cada mare, en la majoria de les situacions, a cadascuna i a cadascú. De fet, nomenar el sentit real i simbòlic del que ens ensenya la mare, la paraula i la seva cultura civilitzadora que porta per a fer món i fer-lo habitable, ens fa veure com sempre hi ha una dona que ens precedeix amb qui hi establim una relació de disparitat. És en aquest sentit que prenc consciència que una dona de qui et fies, en qui confies, és mesura per

sustentar els propis desitjos. Aquesta relació privilegiada entre dones et recolza per mediar entre la realitat i el desig, i així cadascuna pot desplegar el seu sentit original en actuar en el món en cada relació concreta i fer-se món; fer-se realitat trencant així el mecanisme de la repetició d'allò donat relacionat amb la cancel·lació sistemàtica i la invisibilitat del desig femení.

La relació de disparitat trenca el mecanisme de la repetició

En aquesta part vull expressar com la disparitat entre dones ajuda a fer-me realitat, a fer-me món en una realitat en què tantes vegades m'hi he sentit aliena quan el desig de ser queda avortat per la por, per un sentiment d'inadequació, per l'homologació amb allò establert que es presenta com a veritat sense ser-ho, per la confusió i desordre que provoca la visita o presència d'allò negatiu sense capacitat d'elaborar-ho, etc. Per tant, un primer tall en el mecanisme de la repetició és desplaçar el sentiment de neutralització o assimilació a allò donat que provoca una insatisfacció permanent, un dolor i una angoixa vital per la pèrdua constant del sentit de si quan en el que se'ns ofereix com a realitat no hi cap el que aportem i som les dones. Les relacions de disparitat obren l'oportunitat de trencar el mecanisme de la repetició d'allò que ve donat quan una altra dona és mesura per fer-nos món i amplia el nostre sentit de ser amb llibertat desplaçant, d'aquesta manera, l'actitud de la lamentació per un fer creatiu que inventa noves maneres d'estar i obres realment belles. Parlaré d'algunes claus de sentit que em són guia pel meu actuar gràcies a la política de la pràctica de la relació entre-dones.

Un deixar-se donar per seguir essent.

He descobert en la meua experiència de pràctica política entre dones que el deixar-se donar per una dona en qui confies desplaça el mecanisme de repetició de la por i de la insuficiència. He pogut posar paraula

quan una dona a qui reconeixes autoritat femenina et mou o et fa néixer un desig que no havies considerat. Per exemple Lia Cigarini,¹⁶ en el seu llibre de *La política del deseo*, escriu: *De hecho, para mí, la relación con ella (Luisa Muraro), ha vuelto verdadero el descubrimiento de que sólo el vínculo con una semejante es para las mujeres constitutivo de realidad, sin contar con que muchos de estos textos no los habría escrito sin sus apremiantes peticiones.*

En la pràctica de la relació de disparitat, ens trobem amb què una altra dona en qui confies et posa al davant la possibilitat, si et deixes donar, d'acollir un desig i fer-lo realitat. T'hi ajuda, t'autoritza el que aquesta dona percep en tu i que una mateixa encara no ho veu. Recordo que quan Milagros Rivera i altres dones de Duoda em van proposar que em presentés a la direcció del Centre de Recerca, primer vaig quedar trasbalsada, i vaig sentir por. Aquella por que frena, i que fa renunciar tantes vegades de seguir endavant, de seguir essent, i que empeteix la grandesa que cada una té per la por de posar-se en joc públicament, socialment. Moltes coneixem com actua la inercia de la por, la sustracció del desig, la renúncia de sí... i això és un mecanisme de la repetició. No em quedava tranquil·la amb aquesta petitesa. Em va salvar la força interna i la guia interna de l'amor a la relació: una actitud d'agraïment a les dones de Duoda per tot el que havia après; i una actitud de confiança de deixar-me guiar per la Milagros a qui li reconec una grandesa en el seu mestratge de relació entre dones, fruit, també, del seu amor per l'obra i la llibertat femenines. Les flors que vaig rebre de l'Ana Mañeru em confirmaven que m'havia de fiar d'aquesta intuïció de la Milagros, del seu art de la percepció que li feia intuir el que veia en mi i que jo no sabia veure. La gratitud i la confiança van obrir el meu desig i la meua disponibilitat i també van obrir la disponibilitat de l'Elisa Varela i de la Marta Caramés amb qui comparteixo la direcció i que amb amor i força seguim sostenint amb cura Duoda.

He après d'aquesta experiència que cal fer reviure, fer tornar a néixer tantes vegades com calgui, en cada relació concreta, l'agraïment i la confiança que neix de la relació de disparitat. M'ho ha inspirat Maria

Zambrano¹⁷ quan escriu: "(...) *la experiencia irrenunciable se transmite únicamente al ser revivida, no aprendida. Y la verdad, la que la vida necesita, sólo es la que en ella renace y vive, la que es capaz de renacer tantas veces como sea necesitada*". Aquesta obertura de recrear el naixement és la que fa possible desplegar el que una és, i obre un espai de realitat per posar en joc una pràctica d'amor a la relació i a la paraula que desplega més llibertat femenina. Ana Mañeru¹⁸ ho diu amb aquest poema:

Detrás de una palabra,
tan solo de una sola,
renace el mundo entero

És una experiència que m'ha fet veure que puc fiar-me de la capacitat, no només real, sinó simbòlica, que té el cos femení per fer espai dintre de sí. Quan el desig vol un lloc entra en acció i amb la seva capacitat creadora desplaça i transforma la misèria que també entra.

L'ofertament d'una dona amb l'art de la percepció i amb sentit de llibertat femenina, sempre és un regal; una oportunitat per fer-te origen, un origen creatiu i singular que no ignora el llegat de les que ens han precedit i no oblida que l'origen sempre és fonamentalment d'arrel femenina. És una oportunitat que només la pots acollir amb aquest gest de gratitud cap a una altra que sents dispar a tu, que la sents més gran a tu i per això te'n fies. "*Afidarse a una semejante es indispensable con frecuencia, si no siempre, para que una mujer pueda alcanzar un fin social*" tal com diu una frase del llibre *No creas tener derechos*. Aquesta relació de confiança, "d'afidamento", que neix quan es reconeix autoritat femenina en una relació de disparitat i la prens de mesura per fer-te realitat i desplegar el que desitges ser, no vol dir caure en una relació de depedència mal entesa, ni d'assimilació a l'altra, ni caure en un sotmetiment. Aquestes formes serien les pròpies del mecanisme de repetició d'allò donat, on la mediació no és l'amor a la relació sinó el forceig, el poder, l'enveja, o una altra cosa semblant.

La relació de disparitat dóna un ordre i una mesura sensata per trans-

formar allò que es presenta com a negatiu

Una altra clau que m'ha fet pensar la relació de disparitat és la mesura sensata que pot donar-me, essent guia per transformar allò que es presenta com a negatiu. Milagros Rivera¹⁹ diu que en la relació és "*donde todo ocurre y me ocurre, donde se presenta –cuando se presenta- la felicidad, la belleza, la trascendencia, lo negativo, la pérdida, la impaciencia...*". He experimentat relacions, que us he anat mostrant, molt fructíferes i que m'han donat i em donen molta felicitat, molta llum per discernir on he d'anar fent lloc a la meva disponibilitat perquè tingui sentit el que faig i anar-la traient d'allà i d'allò que no m'alimenta. Com també ho és cultivar un ordre intern que dóna mesura i discerniment i que també he après de la relació de disparitat, perquè per captar un més de sentit que t'està oferint l'altra dona cal una disponibilitat que et permet el tenir cura de si. Tant la pràctica de la relació guiada per l'amor, com tenir cura d'un ordre intern són importants per tenir la capacitat d'inventar i de transformar allò negatiu que ens visita en la relació de disparitat també entre dones, en la relació de disparitat entre una mateixa, en relació de disparitat que hi ha sempre amb la realitat i també amb els homes.

M'ha ajudat a posar nom i una mica més de sentit a la meva experiència, el seminari esplèndid que Anna M. Piussi va fer a Madrid, a la Fundació Entredós, i que portava per títol *El negativo que cierra, el negativo que abre*. Segurament també hi posaran nova llum les paraules de Diana Sartori, ja que en el seminari de Diótima parlaven d'allò negatiu en la relació entre dones. Explicaré algunes claus de sentit que estic seguint fruit d'interrogar l'experiència de la relació en allò que no acaba de fluir, en allò on no sento la felicitat, en allò on el cos es contrau i em senyala un gest d'atenció. Fonamentalment, percebo aquests senyals quan sento que la disponibilitat de l'altra es retreu, i no hi ha lloc per l'intercanvi sinó que l'espai i el temps queda ocupat per la resposta reactiva, la contraposició i per la dialèctica. La mediació queda avortada, perquè el centre de la relació està ocupat per un sentiment d'insuficiència, de lamentació, de crítica o per una demanda exagerada.

És a dir, que la relació es mou per un desequilibri i per una confusió per part d'una dona o per ambdues. Per això es trenca la disponibilitat a acollir allò altre de sí i la gràcia de l'intercanvi de presència viva es queda sense mediació.

En aquestes relacions he trobat com a guia la mediació del silenci, perquè la paraula confon. I també el silenci em posa en una disposició d'espera atenta. Atenta a l'altra dona quan sento que vol portar-me per allà on jo no vull anar i em produeix malestar; atenta als senyals de la riquesa femenina que té perquè allò negatiu mostra una cara, però no ho ocupa tot; i també atenta a mi mateixa, perquè els desencontres també em parlen d'alguna cosa meva que he d'escoltar i és una oportunitat d'aprendre més de mi. El silenci, la capacitat de donar temps al que estic sentint, em permet aprofundir amb la meua part; fer un buit a la ment perquè pugui aparèixer alguna altra cosa que no he vist de mi. Per mi aquest és el sentit de la transformació d'allò negatiu que obre: deixar-li el seu espai per mirar-ho, i el temps necessari perquè pugui obrir de nou la disponibilitat a escoltar i acollir el que no es podia i així la mediació de la paraula pugui tornar a ser vertadera i fructífera. Chiara Zamboni escriu:²⁰ *"para que una verdad sea escuchada es necesario que haya en quien la escucha una atención benevolente y deseo"*.

Per mi aquesta actitud atenta sempre que puc, m'ajuda a no caure en la repetició de la reacció immediata, de la dialèctica, de l'autoafirmació que jo ho percebo com a mediacions alienes i més aviat masculines i poc fructíferes perquè no en neix res de nou.

Per resguardar una actitud atenta cal, com deia, a part de la mesura que dona la relació de disparitat, cultivar, també, un ordre intern, un silenci íntim que retorni a cada una la confiança de saber que saps.²¹ Perquè la paraula i el cos no ens confongui necessitem l'escolta atenta d'una determinada veritat en cadascuna; una escolta pròpia, una mirada reposada al propi desig, una cura de sí. Aquest ordre intern fa possible un desplaçament també simbòlic, perquè posa en el centre un

sentit de veracitat de qui som i del que no podem deixar de ser. Per a mi, també és una guia que m'indica de qui em puc fiar, i em permet desplegar relacions de disparitat fructíferes i felices.

La relació de disparitat és fecunda perquè inventa de nou partint del que cada una té en singular

La relació de disparitat és fecunda perquè inventa de nou partint del que cada una té en singular, d'aquesta manera es trenca el mecanisme de la repetició tant instal·lat de l'homologació i assimilació amb allò que ens ve donat segons els discursos i formes polítiques dominants pròpies de cada època. Sento que en la nostra, la forma política dominant és basa en un principi d'igualtat sustentada per un ideal d'ètica, de democràcia, de justícia i de reconeixement de drets que cada vegada sento menys vertadera quan aquestes formes ocupen un espai que no han d'ocupar i en perverteix les relacions neutralitzant-les. Luisa Muraro²² diu que la democràcia inventada pels homes sorgeix per controlar i regular la seva pròpia ànsia de poder. Per tant, això em fa veure que la igualtat i el poder van agafades de la mà, tot i que moltes vegades no es presenta així. És a dir el principi d'igualtat entranya en si mateix una perversitat perquè suavitza com veiem, sùtilment i simbòlicament, les formes del poder perquè aquest pugui continuar existint no semblant el que és.

Interessadament, passa amb altres realitats el sentit de les quals estan confuses perquè s'anomenen amb paraules que no corresponen a un sentit de veracitat. Per exemple: la pràctica de la competitivitat es suavitza usurpant el sentit de la competència –l'art original d'un saber fer que aporta cada criatura humana al món sense un sentit de la confrontació-. He explicat abans, com el significat d'autoritat i de poder interessadament es confonen. I així el significat de "poder" ha usurpat el sentit de l'autoritat –que està en relació a fiar-se i confiar-se a una altra dona o home per seguir aprenent i essent-. I la mateixa confusió és present entre les paraules emancipació i llibertat que aquesta última

significa, per mi, obrir espais de sentit en el món des de mi en mediació a altres, no esperant que el món canviï perquè el meu ser dona hi càpiga; i amb tota aquesta confusió no és estrany que escoltem que *la vida és un dret* oblidant que la vida simplement és i necessita de la relació sensata i amorosa per desplegar-se. O no és estrany tampoc que escolti a algunes i alguns alumnes a la universitat a dir, que *parlar és un dret* quan senten que a l'aula no hi ha cabuda l'intercanvi. Però, em sembla que el que estan dient en realitat és una altra cosa ben diferent, que té a veure amb el seu desig no escoltat. O fins i tot hem arribat a escoltar si *una guerra "és justa"*, o si és *just el repartiment de les feines de casa*. En un cas i l'altre entenc que no s'està dirimint la justícia sinó l'amor a la relació i a la llibertat.

Cadascuna i cadascú pot continuar la llista de confusions interessades. El que és realment important per mi, és veure com la disposició i el sentit que obren, en cada criatura humana, una percepció de la realitat atrapada per la limitació i l'estretor del que ve donat com a "simbòlic social" és diferent a la disposició i el sentit que obre l'amor a la relació i a la llibertat. Per tant l'invent de la igualtat i de l'homologació només pot ser possible cancel·lant la diferència sexual primera, negant el que aportem, les dones i els homes com a diferents que som al món que és un. Cancel·lant i emmudint, així, la llengua materna que fins i tot es substitueix, el seu propi nom, per "idioma", "llengua vernacle", "llengua del país", etc.-. D'aquesta manera es nega i es neutralitza simbòlicament l'origen femení de la primera relació humana que he anat parlant; negant la capacitat que té la llengua, que ens ha ensenyat cada mare, per fer coincidir la realitat i la paraula, atorgant un sentit de la relació amb el món, per fer-nos món.

Una dona sap, si està atenta a la fecunditat del seu cos, que cada criatura que neix entranya una originalitat singular incommensurable i única, com incommensurable és també la diferència sexual, ser dona, ser home. Les relacions de disparitat entre-dones rescaten precisament aquest doble emmudiment: l'origen femení de la relació i la mediació humanes en la creació i recreació de la vida i la singularitat

que entranya cada criatura humana.

Per això dic que la relació de disparitat és tan fecunda quan hi ha un reconeixement d'autoritat a l'origen en femení, i l'actuar se sosté en ell. Sabem dels gestos de creació i d'invenció femenina per recrear i crear la vida sempre. I si aquest amor a la relació circula amb llibertat obre unes possibilitats immenses d'inventar i de reconèixer formes de fer i d'estar que trenquen amb el que m'ha suggerit Luisa Muraro que en diu "mecanismes de repetició". Jo mantinc que la recerca de la veritat des d'un sentit de sí desplega més llibertat en relació i per això és fecunda la relació de disparitat entre dones perquè crea respectant l'origen i resguarda la singularitat del que cada una aporta a la relació.

D'aquesta manera han nascut, no fa gaire, espais d'entre-dones que estimo, obres belles i boniques com la veritat de la relació amb què l'han creada. Per això vull anomenar l'espai "Proposta d'un desig" que ha nascut de la relació vertadera de Carme Boó i Núria Bèitia en relació amb Àngels Grasses i la realitzen a la llibreria de dones Pròleg; i l'espai preciós "Entredós" a Madrid, per desig d'Elena Lasheras Pérez compartit amb Anna Domínguez, en relació primer a Ana Mañeru i en relació també, a proposta d'ella, amb Milagros Montoya i Tània Rodríguez Manglano. M'agrada com expliquen Ana Mañeru Méndez i Elena Lasheras Pérez²³ la realització del desig que va donar lloc a la creació i a la realitat d'Entredós perquè m'han ajudat, també, a posar paraula i sentit a la fecunditat de la relació de disparitat entre dones: Elles escriuen: *En el origen está Elena; a ella le ha costado aceptar este reconocimiento de las que lo hemos expresado públicamente, porque piensa que todas hemos trabajado en el proyecto. En esto tiene razón, pero, a la vez, también es verdad que no todas somos origen, ya que ha sido ella, precisamente, la que ha sido capaz de poner su deseo en palabras y de relacionarse con otras para hacerlo existir. Y es importante saber y recordar que el deseo, la idea original y el impulso para comenzar han sido suyos, porque eso significa que sabemos que ella es la madre de esta criatura. Saberlo conlleva reconocerle autoridad, lo que hace posible que ésta circule y nos la podamos reconocer unas a*

otras, así como que su palabra pueda poner orden entre nosotras en muchas ocasiones. La grandeza de su deseo y cómo se ha arriesgado para que se haga realidad son una medida que está más allá de una organización jerárquica de cualquier tipo. Ella no manda en las otras, pero es importante escuchar lo que dice si queremos ser fieles al deseo original.

Per mi és un exemple com alguns altres que ja existeixen en la política del simbòlic que desplacen els ideals d'homogeneïtat i d'igualtat perquè en sorgeixi una altra forma de fer més a prop de la veritat, més a prop de la coincidència entre les paraules i les coses. Elles com a Duoda m'ensenyen que sense anar en contra de les circumstàncies, la relació de disparitat entre dones inventa la mediació per transcendir-les.²⁴ A més es fa lloc per acollir el que ja és, atenent a l'anhel humà d'existir sense la fantasia que el futur serà millor, perquè com diu Simone Weil²⁵ el futur és de la mateixa substància del present.

María Zambrano amb la seva maestria de la vida, del coneixement i de l'amor, diu que *hoy, se hacen necesarias rescatar formas (...) que han debido tener, como su persistencia y su vida indican, una significación profunda*. La forma que desitjo rescatar per a la vida és la relació de disparitat entre-dones perquè fa circular autoritat femenina en reconèixer a una altra dona com a mesura del món i com a mediatadora amb la realitat. Per mi aquesta forma que estructura la pràctica política de relació persisteix i m'indica una significació profunda del sentit del viure. Persisteix perquè no podem oblidar qui som, el cos s'obstina a ser com ens recorda la mateixa María Zambrano. El cos ens parla –em parla– amb la seva fecunditat i la seva disponibilitat a l'amor. I per això és una significació profunda perquè no ens val la repetició d'allò donat sinó la mediació amorosa que és el que sosté de veritat. És el que sosté la possibilitat de néixer en relació i recrear la vida en singular cada criatura humana allà on siguem.

notes:

1. Es pot veure el fruit d'aquesta relació a l'escrit de M.- Milagros Rivera Garretas, "Historia de una relación sin fin: la influencia en España del pensamiento italiano de la diferencia sexual (1987-2002)", *Duoda. Revista d'estudis feministes*, 24 (2003), pp. 19-37.
2. Agradeixo alguns matisos i indicacions que m'han fet M.-Milagros Rivera, Núria Pérez de Lara i Anna Gómez.
3. En Sofías, *Escuela y Educación. ¿Hacia dónde va la libertad femenina?* Madrid, horas y HORAS, 2002.
4. Librería de Mujeres de Milán, *No creas tener derechos. La generación de la libertad femenina en las ideas y vivencias de un grupo de mujeres*. Trad. de M. Cinta Montagut Sancho con Anna Bofill, Madrid, horas y HORAS, 1991, pp. 15 i 18.
5. María Zambrano, *El sueño creador*. Madrid, Ediciones Torner, S. A., 1986, p. 53.
6. Idea suggerida de M.-Milagros Rivera, *Mujeres en relación. Feminismo 1970-2000*. Barcelona, Icària, 2001.
7. Clara Jourdan. "Autoridad educativa, autoridad femenina". En Consuelo Fiecha García y Marina Núñez Gil, *La Educación de las mujeres: Nuevas perspectivas*, Sevilla, Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 2001, pp. 93-104.
8. Monogràfic: "Les relacions d'autoritat i llibertat en el mercat de treball". *Duoda. Revista d'Estudis feministes*, 25 (2003), pp. 55-99.
9. Diana Sartori. "Libertad "con". La orientación de las relaciones". *Duoda. Revista d'Estudis feministes*, 26 (2004), pp. 105-115.
10. *Op. cit.*, en la nota 3, p. 37.
11. Lia Cigarini. *La política del deseo*. Trad. de M.- Milagros Rivera Garretas, Barcelona, Icària, 1995, p. 216.

12. María Beltrán i Tarrés, Carmen Caballero i Navas, Montserrat Cabré i Pairet, M.- Milagros Rivera Garretas, Ana Vargas Martínez, *De dos en dos. Las prácticas de creación y recreación de la vida y la convivencia humana*. Madrid, horas y HORAS, 2000, p. 106.
13. *Op. cit.*, p. 130.
14. Núria Pérez de Lara, "El pensar del alma, un regalo de la madre". *Duoda. Revista d'Estudis feministes*, 19 (2000), p. 82.
15. Luisa Muraro, *El Orden simbólico de la Madre*. Madrid, horas y HORAS, 1994. Trad. de Beatriz Albertini, amb la correcció i revisió de Mireia Bofill i M.- Milagros Rivera.
16. *Op. cit.* p. 53.
17. María Zambrano, *Hacia un saber sobre el alma*. Madrid, Alianza, 2000.
18. Ana Mañeru, *De vuelta a mí*. Madrid, 2000.
19. M.- Milagros Rivera (2002) . Pròleg a la traducció italiana que va fer Clara Jourdan del llibre *Mujeres en relación. Feminismos 1970-2000*.
20. Diótima, *El perfume de la maestra. En los laboratorios de la vida cotidiana*. Barcelona, Icària, 2002, p. 176. Trad. de Núria Pérez de Lara.
21. És el títol del llibre de Anna M. Piussi i Letizia Bianchi. *Saber que se sabe. Mujeres en la educación*. Barcelona, Icària, 1996.
22. En les seves lliçons del Màster On-line que porta per títol "La verdad de las mujeres". Màster organitzat pel Centre d'Estudis de les dones Duoda, Curs 2003-2004.
23. Textos Entredós núm.1, p. 9, Madrid.
24. És una idea suggerida del text de M.- Milagros Rivera Garretas "¿Qué ha sido para mí el feminismo?", en Consuelo Flecha y Marina Nuñez Gil (Eds), *La Educación de las Mujeres: Nuevas perspectivas*, p. 21, *op. cit.*

25. Simone Weil, 1947, *La gravedad y la gracia*. Madrid, Ed. Trotta, 2001.